

Damjan Popič
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 81'25'271'322

Je etično popravljati prevode?

Prispevek predstavlja problematiko vplivov na (prevodna) besedila, obenem pa predstavlja možnosti empiričnega preverjanja besedilnih korektur. Pri tem opredeljuje razmerja med lekturo (jezikovno korekcijo) in revizijo (branje prevoda ob izvorniku), predstavljeni so tudi vzvodi in posledice delovanja lektorjev v slovenskem okolju, ki so podkrepljeni z zasnovano empirične analize kot tudi prikazom dejanskih lektorskih parakodifikacij.

lektorji, norma, korpusno jezikoslovje, prevodna revizija

The paper addresses the issue of influences on (translated) texts and presents the possibility of the empirical evaluation of textual corrections. It defines the connection between language revision (linguistic correction) and translation revision (comparing the translation to the original), as well as discussing the reasons for and consequences of the work of language revisers in the Slovene context, which are underlined by a model of empirical analysis and the kinds of revisions actually made.

language revisers, norm, corpus linguistics, translation revision

1 Uvod

V slovenskem okolju je močno uveljavljena tradicija korekture besedil, pri kateri niso popravljene le jezikovne pomanjkljivosti, temveč gre v veliki meri tudi za slogovno preobrazbo, to pa velja tudi za prevode. Pri lekturi se izvajajo rutinske zamenjave, ki so kodificirane v podobi instantnih jezikovnih brusov, torej jezikovnih priročnikov s hitrimi napotki za »boljši jezik«, in internih lektorskih pravilnikov, ki jih uporabljajo večje založniške hiše.²

V primerjavi s slovenskim je situacija v drugih okoljih drugačna, načeloma pa precej bolj spoštljiva do avtorja besedila in njegovega sloga. Zaradi intenzivnosti jezikovne revizije pri nas na podlagi popraviljskih vzorcev prihaja do sprememb v podobi jezikovne norme in v jezikovni zavesti posameznikov. Prav tako se zaradi intenzivnosti korekcije ustvarja vtis splošne nepismenosti, ki pa ne temelji na nepoznavanju jezikovnega sistema slovenščine, temveč na nepoznavanju njenih skritih »pravil«. Tovrstno delovanje, še posebno kadar ga ženejo ekonomskosamoohranitveni interesi, je lahko netvorno in neetično. Obenem je vprašanje etičnosti tudi, ali si besedilo, ki ga lektor popolnoma spremeni, ne zasluži omembe lektorja, ki je imel na to besedilo (močan) vpliv, recimo z navedbo lektorja ob zvezi v *sodelovanju* z.

2 Prevodna korekcija pri nas in na tujem

Jezikovno korekcijo (izraz rabimo kot generično poimenovanje za kakršnokoli popravljanje besedil) v oziru do prevodnih besedil delimo na prevodno korekcijo (tj. revizijo) in jezikovno korek-

² Za več informacij o internih lektorskih pravilnikih gl. Popič 2012.

cijo (tj. lekturo) kakršnegakoli besedila, tudi prevoda. Prevodna revizija je specifična v tem, da je vezana na izvirnik prevoda, tako da gre pri reviziji za vzporedno branje in zagotavljanje pomenske/terminološke in jezikovne ustreznosti, medtem ko je (oz. bi morala biti) lektura zgolj jezikovni pregled besedila, pri nas pa je zelo pogosto tudi izrazito slogovno naravnana, tako da se polašča vloge revizije, vendar ne toliko na vsebinski kot na slogovni ravni, pri tem pa je ne vodi slogovna zaznamovanost izvirnika, temveč poskus ohranjanja »dobre« slovenščine.

2.1 Prevodna korekcija po slovensko

Za slovensko okolje je značilen izrazito zaščitniški odnos do slovenščine, tudi v jezikoslovnem raziskovanju. Ta odnos poji prepričanje, da je slovenščina ogrožena, zlasti zaradi globalizacije. Ta subjektivnost se odraža tudi v zaščitniškem delovanju lektorjev, prim. npr. naslednji zapis:

Sem pikolovska, natančna, kritična, perfekcionistična. In ko mi v roke pride tekst z dobrimi, izvirnimi zamislimi, ki pa so zaradi izrazne okornosti in slovničnih pomanjkljivosti poligon za lektorske spretnosti, si ne morem kaj. Ne morem ne popravljati. Ne morem ne brusiti, piliti, likati, oblati (Peserl 2003: 352–353).³

V primerjavi z denimo anglo-ameriško tradicijo jezikovne revizije ta zapis izpričuje bistveno večjo intervencijsko tendenco. Vzroke za to lahko iščemo v zgodovini in funkciji slovenskega jezika, ki je imel dolgo predvsem narodnobuditeljsko in narodnopoljevalno vlogo. Ko so se politične razmere po drugi svetovni vojni za Slovence umirile, je jezik postal »le« sredstvo za sporočanje, ne več simbol slovenskosti (Pogorelec 1983: 22).

Pod to objektivizacijo, desakralizacijo slovenskega jezika in ob umanjkanju strogih normativnih pravil so Slovenci razumeli, da je podoba jezika prepuščena izbiri posameznika, zaradi tega pa je trpela tudi podoba jezika v javni rabi: »Izrazno podobo besedil so zanemarjali in prepuščali slavistom, lektorjem, ki naj bi kot neke vrste jezikovni samaritani marsikomu pomagali pri jezikovni invalidnosti, in to ne le tistim, pri katerih je primanjkljaj opravičljiv« (Pogorelec 1983: 22). Jezikovnemu primanjkljaju niso ušli niti publicisti, kar je vodilo v slabšo kakovost slovenščine v javni rabi – zato so ustanove zaposlile sloveniste, ki naj bi skrbeli za jezikovno suverenost besedil. Ta »začasna« rešitev se je obdržala vse do danes (Verovnik 2005: 135–136).

2.2 Tuji pogledi na prevodno korekcijo

V primerjavi s slovenskim prostorom lahko drugod najdemo bistveno drugačne korekcijske postopke in motive. Kot najosnovnejše vodilo korekcije v anglo-ameriškem prostoru lahko navedemo načelo spoštovanja avtorjevega sloga. To ne pomeni, da tam popravljajo zgolj najosnovnejše napake, vendar pa je revizija v svojem pristopu precej bolj benevolentna, prim. npr. temeljni angleški jezikovni priročnik (ker pravopis kot tak v anglo-ameriškem okolju pač ne obstaja) *Chicago Manual Of Style* (2006: 260):

³ Da je domačijsko gledanje na jezik v lektorskih krogih sistemsko razširjeno, dokazujejo tudi številne javne pobude (prim. Zupanič: *Izgubljam besede in z njimi identiteto*: <http://www.delo.si/mnenja/komentarji/izgubljam-besede-in-z-njimi-identiteto.html>).

Mehka lektorska roka je skoraj vedno bolj učinkovita kot trda. Izkušen lektor bo prepoznal in ohranil nenavadne jezikovne figure ali idiomatsko rabo in bo vedel, kdaj lahko napravi spremembo ali jo predlaga; najsi bo zaradi tega, da odpravi ponavljanje, da odpravi kakšno nepotrebno označbo ali da avtorju preprosto in taktno sporoči, da je nek izraz morda neprimeren. Spoštovati bi moral avtorjev slog, ne glede na to, ali je zaznamovan ali vsakdanji.

3 Nujnost prevodne korekcije

Potreba po prevodni korekciji izhaja iz vnanje težavnosti tvorjenja besedil – zelo lahko je namreč pri prevodu nanizati povedi, ki jih bralci ne bodo razumeli ali jih bodo razumeli narobe. Prav tako je zelo lahko pozabiti na bralce in njihova pričakovanja/potrebe v konkretni situaciji ali morda napačno razumeti/prenesti pomen iz izvornika. Poleg tega pa vedno obstaja tudi problem obvladovanja jezika in njegovih pravil za uspešno sporočanje; zdi se, da je ta problem v slovenskem okolju še posebno pereč. Pri tem pa se zastavlja vprašanje o namenskosti lektorskega prispevka pri tvorjenju besedil v slovenskem jeziku, zlasti še v dveh nasprotujočih si vidikih:

- lektorstvo kot potuha avtorjem besedil in
- lektorstvo kot potuha lektorjem.

V prvem primeru gre torej za lenobo oziroma goljufanje avtorjev besedil (Lenarčič 2004: 12–16), v drugem pa za poslovno samoohranitvene težnje lektorjev. Nujnost prevodne revizije lahko sicer definiramo kot pogojno nujnost pragmatičnega pregleda prevodnega besedila glede naslednjih besedilnih kategorij:

- razumljivost,
- terminološka konsistentnost,
- slovnična in pravopisna ustreznost,
- pomenska ustreznost glede na izvornik.

Vprašanje, ali gornje kategorije zadostujejo za celovito besedilo, je v resnici jezikovnopolitično, deloma tudi zgolj politično, saj je odgovor odvisen pretežno od jezikovnega nazora in tendenc tistega, ki nanj odgovarja. Z vidika etike je problematično predvsem stališče, ki zagovarja tudi globinsko in slogovno revizijo, to pa utemeljuje in opravičuje zaščitniško gledanje na jezik – zaradi zanašanja na subjektivne vzgibe se uporabljajo drastični posegi v besedila, ki vplivajo na posameznikovo zavedanje o lastni besedilotvorni kompetenci, na globalni ravni pa na normo slovenskega jezika.

Kot primer vzvišenega delovanja na poziciji moči, kjer obstajajo pregovorni sramotilni stebri, vzemimo zapis iz lektorskega pravilnika enega od slovenskih časnikov:

Večkrat nam kaj, kar bi sodilo v humorno rubriko, uide. Njen namen pa je, da nam ostri občutek pasti upovedovanja. Zato vabimo kolegice in kolege, da nas na interno telefonsko številko [...] v matičnem mestu na objavljene in neobjavljene spodrsaljaje opozorijo. Odkritje bomo dali na lestvico (avtorjev ne). Za prva mesta čakajo občasne nagrade.

Po drugi strani pa so lektorji – čeprav očitno še vedno nujni člen slovenske besedilotvorne verige – odvrženi na rob, kljub invazivnosti njihovega jezikovnega prispevka, ki meji na uredniško revizijo (prim. npr. Majdič 2002: 149):

Čeprav lektoriranja zlasti tiskanih besedil v taki obliki in obsegu kot pri nas marsikje po svetu ne poznajo in se od avtorjev, ki javno publicirajo, pričakuje ustrezno jezikovno znanje in izvedenost, se mu v naših, slovenskih razmerah, vsaj za sedaj še ni mogoče odpovedati.

Zaradi specifičnosti tvorjenja prevodov lahko z gotovostjo trdimo, da je pregled prevodnega besedila zelo dobrodošel, vendar pa pri tem govorimo o nujnosti revizije – pregleda prevoda v primerjavi z izvirnikom, tj. pregleda pomenske in jezikovne ustreznosti prevoda, ne običajne lektur-e, ki bi temeljila na rokohitrskih slogovnih zamenjavah.

4 Empirično preverjanje korekcije besedil v slovenskem jeziku

Prevodna korekcija – in kakršnakoli besedilna korekcija – je lahko predmet objektivnega proučevanja zgolj v okvirih korpusnojezikoslovne analize.⁴ V ta namen predstavljamo zasnovo nastajajočega korpusa lektorskih popravkov Lektor.⁵ Korpus bo zajemal neliterarna besedila v obsegu milijona besed, lektorirana besedila pa bodo ročno označena z 49 kategorijami v naslednjih nadkategorijah:

- slog,
- oblika,
- pravopis,
- skladnja in
- pragmatika.

Besedila so zapisana v formatu XML, poizvedovanje po korpusu pa omogoča vmesnik SketchEngine.⁶ Ta nam omogoča, da vidimo besedila v dveh različicah – izvorno in lektorirano besedilo. Ključni cilj korpusa je možnost objektiviziranega vpogleda v procese lektoriranja besedil. Ciljna publika korpusa Lektor so predvsem lektorji in raziskovalci slovenskega jezika, obenem pa tudi splošna publika, saj bo korpus dostopen tudi na spletu v uporabniku prijaznem vmesniku.

⁴ Za primer nekorpusnojezikoslovne analize gl. Mihelič 2012.

⁵ Korpus nastaja v okviru doktorske disertacije Damjana Popiča pod mentorstvom izr. prof. dr. Vojka Gorjanca na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani. Korpus nastaja s podporo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, Filozofske fakultete v Ljubljani in podjetja Iolar.

⁶ SketchEngine: <https://ca.sketchengine.co.uk/login/>.

Označeno besedilo ima v formatu XML naslednji zapis:

```
<w:t>(tako učiteljev kot učencev) ter obstoj relevantnih korpusov s
pedagoški situaciji ustrezno prilagojeno programsko opremo. V zadnjem
delu prispevka opisujeva zasnovo pedagoškega korpusnega vmesnika za
slovenski jezik, ki poteka kot ena od </w:t>
<lekt tip="slog" podtip="tujka">
<w:del>
<w:delText>aktivnosti </w:delText>
</w:del>
<w:ins>
<w:t>dejavnosti </w:t>
</w:ins>
</lekt>
```

Slika 1: Besedilo v korpusu Lektor

Popravek je na spletni strani korpusa viden v naslednji obliki (primer je iz korpusa Šolar):

Iskalni niz Z-SkupajNarazen 1,179 (1,020.3 na milijon)

Stran od 59 [Pojdi](#) [Naslednja](#) | [Zadnja](#)

Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	bila izjemno močna, saj se kaže </p> <p> pri v tem, ko ga hoče	neglede	ne glede na to, da bo kaznovana s smrti
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	si ljubezen razlagajo napačno in je ne čutijo pravilno ter ji	neznajo	ne znajo prisluhnti, saj povejo svoje "
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	znajo prisluhnti, saj povejo svoje " „ občutke" samo z besedami,	neznajo	ne znajo pa jih pokazati. Ljubezen ni pr
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	več kot to. Je močno čustvo , katerega se ki se ga	neda	ne da natančno opisati z besedami, saj g
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	ljubiti najprej sami sebe, saj če tega nismo sposobni ,	nemoremo	ne moremo ljubiti drugih, kar nam pričā
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	zakon, da se drugega brata, ki naj bi napadel mesto tebe Tebe ,	nesme	ne sme pokopati. Tako je Antigona posta
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	tale citat: „ očeta Očeta trmastega divja kri, nobeni sili se	nezna	ne zna ukloniti." (vodja Vodja zbora c
Z-SkupajNarazen,1. letnik,Gorica	navedel , mi je pustila vtis, in ko se je čez teden dni	nažalost	na žalost zopet ponovila, tokrat na poti
Z-SkupajNarazen,2. letnik,Gorica	lepo ponazoril. Vidimo, da se je baronica igrala z baronom in	če prav	čeprav ni bil nič kriv, se je moral on na l
Z-SkupajNarazen,2. letnik,Gorica	ljubezenske spletke, za katere so po večini krive ženske. </p> <p> Če	nebi	ne bi bilo v tej komediji ženskega lik
Z-SkupajNarazen,2. letnik,Gorica	drugič srce. Ženske tudi pomagajo nekaterim moškim likom, da se	nebi	ne bi preveč zapletli ali si škodili. </p>
Z-SkupajNarazen,2. letnik,Gorica	nemškem jeziku, je bil to lahko velik problem. Tudi če je bil	nevem	ne vem kako pameten in inteligenten; č
Z-SkupajNarazen,2. letnik,Gorica	Nežka takoj ugotovi, zakaj je baron to naredil, Matiček pa tega	neve	ne ve , dokler mu Nežka ne razodene i
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	nekdANJI nemiški vojak, in Anton. Berk je nezmožen psihičnih čustev	nesvobodomiselen	nesvobodomiselen , neprilagodljiv intele
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	tovarištva in se ne bojuje več samo zase, ampak tudi za druge vojake.	Nakoncu	Na koncu pa samo za lastno preživetje i
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	od zgodovine, okolja. Lahko so se borili , ampak se	nebi	ne bi vse takrat spremenilo takoj , am
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	usoda? Je nekaj nadnaravnega? Mislim, da ima vsak človek že	v naprej	vnaprej določeno življenje, le najti mor
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	Katarini pri tem , da jo ne ubijejo oz. saj vsaj jaz je	nebi	ne bi ubil osebno. V primeru drugih dvel
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	vsaj jaz je nebi ne bi ubil osebno. V primeru drugih dveh pa bi	pomoje	po moje ravnal isto enako , še pose
Z-SkupajNarazen,4. letnik,Gorica	vojna v človeku pusti velik pečat in človek se tega nikakor	nemore	ne more znebit , tudi če hoče in se tru

Stran od 59 [Pojdi](#) [Naslednja](#) | [Zadnja](#)

Slika 2: Konkordance za problem pisanja skupaj/narazen v vmesniku SketchEngine

5 Sklep

Zlahka lahko ugotovimo, da obstaja znatna diskrepanca med slovensko in tujimi prevodnorevizijskimi praksami, predvsem v odnosu do besedila in njegovega avtorja. Medtem ko poskuša slovenska stroka prevode spraviti v domnevno optimalno stanje, je drugje bistvena neintervencijska politika.

To ne pomeni nujno, da je popravkov manj kot (čeprav je to zelo verjetno), gotovo pa je, da so ti drugačni in drugače odmerjeni.

To pa je tudi prvinski namen nastajajočega korpusa – ugotoviti, kakšni so popravki in koliko jih je. Poleg izjemno dobrodošlega empiričnega vpogleda v jezikovni sistem in napake slovenskega pisanja bo korpus torej prinesel tudi možnost objektivnega preverjanja tovrstnih vplivov na slovenska (prevodna) besedila in normo slovenskega jezika.

Literatura

- BIZJAK, Andreja, 2010: *Vpliv profesionalizacije lektorske stroke na slovensko jezikovno kulturo*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LENARČIČ, Simon, 2004: *Popravopis: kaj je narobe in kaj manjka v novem Slovenskem pravopisu?* Ljubljana: samozaložba.
- MAJDIČ, Viktor, 2002: Brez lektoriranja ne gre. Marko Jesenšek (ur.): *Nacionalno, regionalno, provincialno (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 13)*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 149–154.
- MIHELIČ, Marjanca, 2012: Avtor, prevajalec in lektor – med osebnim in normativnim. Boža Krakar Vogel (ur.): *Slavistika v regijah – Koper: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 23*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 182–187.
- PESERL, Metka, 2003: Lektor: babica pri porodu? *Sodobnost* 67/3. 352–353.
- POGORELEC, Breda, 1983: Uvodno poročilo. *Slovenščina v javnosti: gradivo in sporočila*. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in Slavistično društvo Slovenije. 17–24.
- POPIČ, Damjan, 2012: Pravopis in krivi pismouki. *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 193–202.
- VEROVNIK, Tina, 2005: *Jezikovni obronki*. Ljubljana: GV.